

A IMPERSONALIDADE DO VERBO *CHOVER* EN GALEGO MEDIEVAL. UNHA APROXIMACIÓN¹

CLEMENTE LÓPEZ LEIZÁN

1.- Nas propostas lingüísticas máis recentes á hora de analizar o primeiro actante verbal dentro da cláusula adóitanse diferenciar tres comportamentos diferentes en canto á súa relación co verbo e por isto falamos de suxeitos implícitos (cando non están no texto pero son recuperables polo morfema número-persoa do seu correspondente predicado), suxeitos explícitos (cando si aparecen) e construcións impersoais (cando por non interesar ou por descoñecerse non está presente e, polo tanto, non se pode recuperar).

Dentro da clasificación que se adoita facer para as construcións impersoais, os verbos de fenómeno meteorolóxico ocupan un lugar moi destacado. Por este motivo pareceunos unha idea interesante comprobar o seu comportamento no galego medieval e para ese fin, escollemos o verbo *chover* como exemplo ós verbos deste tipo².

2.- Debemos definir agora qué é o que entendemos por impersonalidade e para iso iremos vendo distintas propostas da historia da lingüística:

Valentí Fiol (1987) dinos o seguinte con respecto ó sistema latino:

“El sujeto puede no expresarse: [...] 2. Con expresiones impersonales en 3ª persona de singular, como **tonat**, trueno, **pluit**, llueve, **pugnaret**, se lucha.” (p. 8)

---

¹ Este traballo foi feito no marco do Proxecto de Gramática Histórica da lingua galega, desenvolvido no Instituto da Lingua Galega e financiado pola Dirección Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia.

² Para este estudio tivemos en conta tanto a prosa como o verso. A relación de textos analizados indicase ó final do artigo.

Roca Pons (1965) fai unha caracterización deste tipo de verbos referíndose xa ó español actual baixo as seguintes palabras:

“Dans les expressions équivalentes d’autres langues, comme *il pleut* en français, *it rains* en anglais ou *es regnet* en allemand, la situation semble un peu défférente, parce qu’on peut parler dans ces cas d’une sorte de sujet formel. Mais, évidemment, on ne peut pas demander qui fait l’action exprime par le verbe et, puisque les verbes sont intransitifs, on ne peut pas essayer la preuve de la construction passive” (p. 251)

Para o galego actual podemos tomar como referencia estas palabras de Álvarez Blanco, Regueira Fernández e Monteagudo (1994):

“Normalmente, en galego non existen marcadores de suxeitos gramaticais vacíos como p. ex. no inglés, *it rains*, ‘chove’ [...]” (p. 521)

Estas tres propostas están dentro dunha perspectiva tradicional e mencionan unicamente a ausencia dun suxeito que nalgunhas linguas se manifesta por medio dunha partícula de apoio.

Máis anovadora resultou no seu momento a aportación de Tesnière (1969) ó introducir o concepto de valencia verbal e por conseguinte concederlle ó predicado un status que ata o momento non tiña: o de ser a principal función da cláusula á que se subordinan as demais funcións, rompendo así a dicotomía suxeito-predicado da gramática tradicional. Con respecto a este tipo de verbos di o seguinte:

“Les verbes **sans actants** expriment un procès qui se déroule de lui-même, sans que personne ni rien y participe. C’est essentiellement le cas de ceux qui designent des phénomènes météorologiques. Ainsi dans la phrase latine *pluit*, ‘il pleut’, le verbe *pluit* dépeint une action (la pluie) sans actant. Le stemma se réduit ici à un simple nucleus, puisque, faute d’actants, il ne saurait y avoir de connexion entre ceux-qui et le verbe.” (p. 106)

A estas tentativas de análise hai que engadir un novo factor: podemos estar ante unha cláusula que teña un claro suxeito e sen embargo este non sexa o axente do predicado (ex.: *Cantar polas mañás é gratificante*). Evidentemente unha cláusula de infinitivo non pode realizar a función semántica de axente, o cal dá lugar a un novo tipo de impersonalidade paralela á sintáctica e que Rivas e Rodríguez Espiñeira (1997) definen do seguinte xeito:

“A partir de lo anterior, parece evidente que bajo una misma etiqueta se están agrupando aspectos susceptibles de ser desglosados, dado que, según los casos, las formulas citadas pueden remitir a muy diferentes estratos de análisis. Adoptando una perspectiva distinta de la académica, en la línea de Moreno Cabrera (1991)³, podemos distinguir entre impersonalidad semántica e impersonalidad sintáctica. La primera puede consistir en la ausencia de ‘agente’ [...] o bien en el valor genérico que se asigna a la cláusula a través de diferentes elementos, como la flexión verbal o ciertos indefinidos [...]. La segunda consiste en la ausencia del argumento sujeto [...] y no excluye la impersonalidad semántica sino que puede ser compatible con ella.” (p. 20)

3.- Depois de ter elaborado este pequeno marco teórico sobre qué é o que entendemos por impersonalidade podemos xa centrarnos no corpus seleccionado para ir analizando os distintos contextos nos que aparece o verbo *chover*.

Comezaremos falando da impersonalidade sintáctica na que Rivas e Rodríguez Espiñeira (1997) inclúen este tipo de verbos:

“Algunos verbos, sobre todo de fenómenos meteorolóxicos interpretados en sentido literal, no seleccionan ningún argumento. Son los verbos que la gramática de valencias denomina *avalentes*”.

Vexamos entón cales son os exemplos nos que si hai unha clara impersonalidade sintáctica:

I-

- a) - “*que en aquel monte fogo s’acendeu mui grande, e toda a terra tremeu, e **choveu** tan muito come no mayor*” (CSM: 307)⁴
- b) - “*E fezo ventos mui grandes / e **começou de chover** e alamos con torvões / des i coriscos caer,*” (CSM: 311)
- c) - “*E pois sairon da vila, / muy preto daquel lugar fillou-ss’a **chover** mui forte, / e ouveron a entrar con coita ena igrexa, / e des i ant’o altar se deitaron.*” (CSM: 278)

---

³ Nesta cita as autoras fan referencia ó primeiro volume da obra *Curso universitario de lingüística general*.

⁴ Citamos en primeiro lugar o nome da obra consultada e en segundo lugar o número de cantiga (para os exemplos extraídos das *Cantigas de Santa María*) ou o número de páxina para o resto das obras, todas en prosa.

d) - “por cousa prouada que da maneyra que neua et **choue** em terra de Mauritana // hu nasce aquela fonte, que desa guisa cresce ou myngoia oNjlo; // et despoys que sal daly et chega aaterra das areas,” (GEG: 176)

e) - “mentes Noe cõmo avya ja tẽpo que nõ **chouera**, et abrio afeestra da arca // et enviou ocoruo por que se terra ou aruore ou algũa outra cousa achase // descuberta da agoa que pousasse em ella” (GEG: 43)

f) - “Et da hũa parte desçenderõ as // agoas do çeo et **choueo** quareenta dias et quaréenta noytes;” (GEG: 41)

g) - “Et ajnda achamos escritos mays sobre esta rrazom das nuves: ãnos quaes // dizia que despoys queo mũdo fora criado ata odeluvio que nũa **choueo**.” (GEG: 46)

h) - “Et este ano // **choueu** en terra de Gascona vna çeueyra que semella grãaos de trigo, se nõ // que era mays meuda ia quanto.” (TCX: 15)

i) - “Et // erã as saetas tã espessas et os dardos que alançauã os hũus aos outros que semellaua // que **chouja**, quando **choue** moyto espesso.” (CTG: 378-379)

l) - “Tanto que fuy manãa, fezo o sol muy claro et muy bõo, et despois cõmeçou d’escu // reçer et de **chouer** et uentar muyto, et todos andauã mollados et anoiados.” (CTG: 519-520)

m) - “Et as rruas erã moy grãdes, de hũa parte et da outra, et erã feytas per grande engeño, // et erã de suso cubertas de bóueda, et juso erã estradas per poyaes de boa pedra laurada, // que ia tãto nõ **chouja** que home y podesse mollar o pe” (CTG: 231)

En calquera dos exemplos sinalados non hai posibilidade de atopar un suxeito xa que responden perfectamente ó comportamento xeral dos verbos de fenómeno meteorolóxico: ausencia total do primeiro actante verbal.

4.- Paralelamente ós exemplos sinalados anteriormente, atopamos outra serie de exemplos nos que é difícil falar de impersonalidade sintáctica porque é posible atopar un segmento ó que se lle poida asignar a mencionada función. Vexamos entón os exemplos⁵:

---

⁵ Non teremos en conta a división entre suxeito explícito e suxeito implícito posto que isto non é un impedimento para rexeitar como impersonais as estruturas sinaladas.

II-

a).- “et cōmo et por qual rrazõ o mar he // alto, et o mūdo onde esta et quen o sofren, et cōmo sayẽ os ventos, // et cōmo **chouẽ as nu(u)es**, et as estrelas cōmo se mouẽ ãno çeo et // a vertude d’elas, et outras cousas moytas que seeriã grã maravilla // de contar” (HT: 186)

b) - “Estas cousas que avemos ditas son as gearações do çeo et da terra de // quando forõ criadas ãno dia enque Deus criou oçeo et aterra, et outrosy // todaslas aruores et as eruas que naçessem en ella nẽ leuasem semente // nẽ froyto, ca **nõ chouera Deus** ajnda sobrela façe da terra, nẽ era ajnda // estonçes feyto o omẽ que a laurase;” (GEG: 5)

c) - “et cōmo et por qual // rrazõ o mar he alto, et o mūdo hu está et quen o sofre, et cōmo saẽ os uẽtos, et cōmo **choue as chuujas**, et as estrelas cōmo sse mouẽ ãno çeo et a uertude delas, et outras // cousas moytas que seria grã detẽemento et grã marauilla de cõtãr.” (CTG: 425)

d) - “Aquela noyte sofrerõ os da oste moy grã coyta et moy grã traballo en seu rrayal, // ca **a noyte** foy moyto escura, et fezo trõos et lóstregos et uẽto moy forte, et **chouja** // moy rrẽgeament.” (CTG: 392)

e) - “Mais enton **o dem**’, en que todo mal jaz, trouxe tan gran vento como quando faz mui grandes torvões e **que quer chover**.” (CSM: 74)

f) - “Et por esto et por aquilo // que avemos contado que elles quiserã fazer aos angeos em casa de Loth, // foy **Deus** cõtra elles moy sanudo, et **choueo** sobre elles et sobre toda sua // terra fogo ardente,” (GEG: 210)

g) - “que segundo diz mēestre // Pedro sobre este lugar et outros cõ el, ata este deluvio passado nõ forõ // outorgadas ao omẽ nẽgũas anjmalias que comesse, et mãdou lle que // ofezesse agyña, que acabo de sete dias daquel enque **el** esto mãdaua, // trageria odeluvio et **choueria** sobrela terra quareẽta dias et quareenta noytes, // et destroyria de sobre afaçe da terra todas quantas cousas El fezera.

(GEG: 38-39)

5.- Cabeza Pereiro (1997), Cidrás Escáneo (1992), Rivas e Rodríguez Espiñeira (1997) establecen entre outros, tres criterios básicos á hora de caracterizar a función sintáctica de suxeito: a concordancia co predicado, a marca de caso e a orde de palabras. Calquera dos segmentos salientados en negriña cumpre isto: concordan en terceira persoa co predicado, non van introducidos por preposición e están

colocados despois do predicado⁶. Segundo López Meirama (1998) correspóndese co que ela denomina como orde marcada fronte á orde básica que sería a formada por suxeito-predicado-complemento(s).

Estes criterios poden ser aceptables para algúns exemplos pero para outros poden ser discutibles; polo tanto, coidamos preciso facer unha análise polo miúdo de cada un deles para comprobar qué de certo pode haber na información anterior.

Os exemplos II-a, II-b, II-f e II-g coidamos que son os menos conflictivos á hora de asignarlles a función de suxeito. Podemos aceptar sen ningún tipo de dúbida que *Deus, as nubes* e o pronome persoal *el* (parece evidente que está facendo referencia a Deus e ó momento da creación do mundo) ocupan a mencionada función.

Nos exemplos restantes as cousas mudan posto que hai aspectos que é preciso clarificar moi ben para poder asignar esta función. No exemplo II-c hai unha evidente falta de concordancia que nos fai pensar noutras posibilidades ademais de na de suxeito. Poderíamos pensar na posibilidade dun obxecto interno tendo en conta a proposta de Rivas (1996)⁷ na que di que nestas estruturas hai un predicado e un complemento formados por dúas palabras co mesmo lexema e como factor decisivo coloca o seguinte:

“[...] esa vinculación semántica está formalmente avalada por la identidad lexemática del verbo y el objeto” (p. 44).

Ó lado disto tamén di que esta función adoita aparecer en construcións biactanciais con verbos intrinsecamente medios e ademais o complemento vai nunha frase nominal modificada. Para isto cita exemplos como: “*Morir (una muerte gloriosa), pelearon un encarnizado combate, caminaron la senda más peligrosa, etc.*”. Examinado todo isto podemos desbotar esta hipótese posto que a estrutura do noso exemplo non garda ningún tipo de relación coa estrutura propia dos obxectos internos.

Coidamos que é máis viable para este caso a hipótese de Lope Blanch (1981) cando di o seguinte:

---

⁶ Neste caso estoume referindo ós exemplos II-a, II-b e II-c nos que o suxeito aparece dunha forma explícita na cláusula do verbo *chover*. Para o exemplo II-e hai que ter en conta que a partícula /que/ (interpretada por nós como un relativo) non ten máis posibilidades que a de encabezar a subordinada.

⁷ “Tradicionalmente, los segmentos implicados en estas formulas transitivas han sido divididos en las dos clases semánticas de objeto externo y objeto interno” (p. 40).

“Los verbos que expresan los fenómenos de la naturaleza, llover, tronar, diluviar, etc. no ofrecen propiamente posibilidad de que se les atribuya un sujeto gramatical, gracias a su especial significado de hechos naturales [...] Realmente, en estos verbos lo que hay es un sujeto interno, sacado de su propia raíz; así, ‘la lluvia es la que llueve y el trueno es el que truena’⁸” (p. 39)

Ó lado desta afirmación debemos ter en conta outra na que o autor di que estes verbos de fenómeno meteorolóxico son formas derivadas dun substantivo: *chuvia-chover, neve-nevar, trono-tronar,...*

Seguindo a liña deste autor parece lóxico pensar que *as chuujas* que aparecen no exemplo son as desencadeantes da acción do verbo *chover* e a falta de concordancia non nos impide pensar na posibilidade de que sexa o suxeito, ou mellor dito, o suxeito interno. En todo caso a falta de concordancia pode vir condicionada por outros factores como o de dar maior énfase ó suxeito ou á enorme tendencia a que o verbo vaia en terceira persoa de singular.

No exemplo II-d atopámonos fronte a tres construcións coordinadas polo conxunción *et*. Fáltanos saber agora se esta partícula une estruturas iguais ou se hai algunha diferenza entre elas. Se estamos ante o primeiro caso o substantivo *noyte* actúa como suxeito dos tres predicados, aínda que tamén é posible que sexan estruturas diferentes e, deste xeito, non habería máis que unha simple impersonalidade sintáctica. Calquera das dúas hipóteses parece razoable, polo que, a lectura que se faga deste exemplo condicionará unha posibilidade ou outra.

O exemplo II-e amosa outro punto conflictivo: ¿como debemos interpretar a partícula /que/ presente na súa estrutura?

Alarcos Llorach (1992) diferencia tres tipos de que: /que/¹, /que/², e /que/³. Dos dous primeiros di o seguinte:

“La conjunción /que/¹ transpone la oración al nivel inferior de elemento de oración, confiriéndole la función que desempeña normalmente el nombre; el relativo /que/², con análogo procedimiento, le confiere la función cumplida en general por el adjetivo” (p. 261)

O /que/³ é o que se dá en segmentos como: *Come máis pan que queixo* e chega á conclusión de que garda una certa relación coa conxunción copulativa *e*. Evidentemente existe unha diferenza: a conxunción copulativa une elementos co mesmo grao de cuantificación mentres que a forma /que/ une elementos contrapostos.

---

⁸ Estes exemplos son extraídos do *Manual de gramática española* de M. Seco, p. 186.

Segundo a nosa interpretación a partícula deste exemplo correspóndese co segundo /que/ de Alarcos. Teñamos en conta un posible hipérbato e entón a nosa lectura podería ser a seguinte:

*“[Mais enton o dem’, perverso e chovedor,
trouxe tan gran vento como quando faz
mui grandes torvões]”*

Conmutando as dúas cláusulas por dous adxectivos e gardando a orde que nos parece a correcta evidentemente estamos ante dúas cláusulas de relativo nas cales a forma /que/ desenvolve unha determinada función sintáctica. Podemos logo concluír afirmando que na cláusula na que está o verbo *chover* hai un claro suxeito sendo este o relativo e sendo o seu antecedente o substantivo *o demo*.

Feita esta pequena análise e tendo en conta que o grao de dificultade dos exemplos é moi variado (e por conseguinte a súa interpretación), podemos concluír afirmando que non hai impersonalidade sintáctica en ningún deles.

6.- Deixamos para o final o seguinte exemplo no que hai unha clara estrutura causativa que debemos analizar polo miúdo para ver qué funcións conviven no seu interior:

III-

a) - “*Como Santa Maria fez en Xerez chover por rogo dos pecadores que lle foron pedir por merçee que lles desse chovia.*”
(CSM: 143)

Regueira (1998) comeza salientando a extraordinaria complexidade tanto sintáctica como semántica deste tipo de estruturas para seguidamente darnos esta definición do que é a causatividade:

“Para o seguimento do que se expón a continuación, abonda con indicar que unha das principais características desta construción é a existencia nelas dunha dobre axentividade, xa que nun enunciado como *Xoán fixo saí-lo can* temos por unha parte un instigador da acción (*Xoán*), que denominamos Axente Causante, e mais un Axente da acción expresada polo infinitivo (*o can*), que chamamos Axente Causado, e que realiza a acción instigado ou obrigado polo Axente Causante” (p. 649).

Na mesma liña está a definición de Moreno Cabrera (1991):

“Una oración es causativa cuando tiene dos ‘agentes’: Uno que provoca una acción y otro que lleva a cabo esa acción. Un verbo transitivo o intransitivo puede pasar a ser causativo mediante algún proceso morfológico o sintáctico” (p. 480).

Tanto en galego medieval como no actual empregamos un proceso sintáctico para expresar a causatividade coa axuda do verbo auxiliar *facen* e en canto ó número de actantes hai o aumento dun nestes casos. ¿Podería influír dalgún xeito esta afirmación no caso que nos ocupa? Evidentemente que si e para demostralo vexamos as seguintes palabras de Moreno Cabrera da súa obra xa mencionada:

“El otro caso extremo es aquel en el que el verbo de partida es cero-valente; si convenimos en que ‘llover’ es un verbo cero-valente [...], es decir, que no requiere ningún argumento (aunque pueda regir alguno; [...]), entonces al aplicar el proceso de causativización a este predicado vamos a obtener un predicado 0 + 1 valente, es decir, monovalente” (p. 481).

Volvendo ó noso exemplo coidamos que non hai dúbida en que *Santa Maria* é o novo argumento procedente da estrutura causativa e este novo argumento é o axente causante do predicado *fez chover*⁹.

Certamente poderíase pensar que este axente causante atinxe de xeito independente a cada un dos dous verbos sen embargo debemos ter en conta que afecta de forma conxunta ós dous como un único predicado (un predicado derivado).

Dito isto coidamos que non hai motivos suficientes como para outorgarlle ó verbo *chover* un suxeito propio posto que este suxeito se refire ó que mencionamos como predicado derivado e, por conseguinte, coidamos que ten un comportamento semellante ós exemplos nos que hai unha clara impersonalidade sintáctica (apartado 3).

7.- Debemos ver agora se hai a posibilidade dunha impersonalidade semántica. Certamente non tódolos suxeitos teñen o trazo [+animado] pero si que se comportan dunha forma unitaria en canto á animación posto que nos casos en que hai un suxeito [-animado] non se aprecia ningunha diferenza de comportamento con respecto ós anteriores, froito dunha posible personificación. Fáltanos saber agora

---

⁹ Nas propostas lingüísticas máis recentes preténdese delimitar o campo das funcións sintácticas fronte ó campo das funcións semánticas sen embargo estas últimas seguen tendo aínda moito peso e isto vese claramente á hora de tratar o tema da causatividade. Por este motivo vémonos obrigados a facer referencia á axentividade nunha caracterización puramente sintáctica.

se son os axentes ou se en realidade ocupan unha función semántica totalmente diferente. Rivas e Rodríguez Espiñeira (1997) din o seguinte:

“Sin embargo, estas formaciones¹⁰ podían ya en latín aparecer con un argumento referido a divinidades presentadas como ‘causa’ del proceso (Iuppiter fulgurat). En romance, los empleos causativos de estos verbos proliferan con posterioridad a las etapas medievales” (p. 21)

Segundo esta interpretación os suxeitos salientados non se corresponden co axente do predicado senón co seu causante. Deste xeito poderíase pensar nunha posible impersonalidade semántica.

Por outra banda está o punto de vista de Alarcos (1992):

“V- La noticia es divulgada por los periódicos. [...]”

VI- La noticia es falseada por ciertos indicios. [...]”

Si se arguye que estos términos adyacentes presentan valores semánticos diferentes a los que se encuentran en los de las oraciones V (es decir, que por ciertos indicios [...] no indican ‘agente’, sino ‘causa’, etc.) se ha de observar que tales diferencias non son gramaticales, sino puramente de sustancia.” (p. 168-169)

Unha vez examinadas as aportacións de Rivas e Rodríguez Espiñeira (1997) por unha banda e de Alarcos Lorach (1992) pola outra decantámonos pola segunda proposta dado que a fronteira que separa o axente da causa dun proceso non abonda para dicir que estamos ante unha impersonalidade semántica: en calquera caso hai unha entidade que provoca a acción de *chover*.

8.- Concluimos entón rexeitando os dous tipos de impersonalidade para os exemplos IIa-g xa que non atopamos ningún impedimento á hora de aplicar as funcións de suxeito e axente ós segmentos analizados.

A etapa medieval é unha clara mostra dos importantes cambios que se produciron na nosa lingua nos apartados da fonética, fonoloxía e morfoloxía. Con este traballo e cos exemplos que nel fomos salientando podemos afirmar sen ningún tipo de dúbida que na sintaxe tamén se deron cambios moi importantes.

Esta proposta céntrase nun tipo concreto de predicados: os que están ocupados por un verbo de fenómeno metereolóxico e a través deles vemos como no medievo aínda se lles trataba de dar unha orixe a

---

¹⁰ Estanse referindo ós verbos de fenómeno meteorolóxico.

este tipo de fenómenos tentando buscarlles un axente creador. Co paso do tempo esta información comezouse a considerar redundante e innecesaria. Este cambio inflúe directamente na sintaxe xa que a metereoloxía e os verbos relativos a ela van perdendo toda posibilidade de levaren un suxeito e un axente.

Corpus analizado

- CTG = *Cronica Troiana*, Ed. de R. Lorenzo, disposta pola Real Academia Galega, A Coruña, Fundación Barrié de la Maza, 1985.
- GEG = *General Estoria (versión gallega del siglo XIV)*, Ed. de R. Martínez López, Universidade de Oviedo, 1963.
- HT = *Historia Troyana*, Ed. K. M. Parker, Santiago de Compostela, CSIC (Instituto P. Sarmiento de Estudios Gallegos), 1975.
- TCX = *La Traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla*, Ed. de R. Lorenzo, Ourense, Instituto de Estudios Orensanos, T. I, 1975; II, 1977.
- CSM = Alfonso X, O Sabio, *Cantigas de Santa María*, Ed. de W. Mettmann, Acta Universitatis Conimbrigensis, V Vols., Coimbra, T. I, 1959; T. II, 1961; T. III, 1964; T. IV, 1972. Cito pola edición facsímile, 2 Vols., Vigo, Xerais, 1981.

Bibliografía

- Alarcos Llorach, Emilio (1992): *Estudios de gramática funcional del español*, Biblioteca Románica Hispánica, Editorial Gredos, Madrid, 3ª Ed.
- Álvarez Blanco, Rosario et alii (1994): *Gramática galega*, Galaxia, Vigo, 5ª Ed.
- Cabeza Pereiro, Carmen (1997): *Las completivas de sujeto en español*, Universidade de Santiago, Lalia, Serie Maior 4, Santiago de Compostela.
- Cidrás Escáneo, Francisco A. (1992): “Sobre a función da concordancia. Consideración a propósito das concordancias verbais anómalas”, *Verba* 19, pp. 41-53.
- Gili Gaya, Samuel (1973): *Curso superior de sintaxis española*, Vox, Barcelona, 11ª Ed.
- Lope Blanch, Juan M. (1981): “Unidades sintácticas (recapitulación)”, *RFE*, LXI, 1/4, pp. 28-63.

- López Leizán, Clemente (1998): “Apuntamento sobre a función de suxeito nas sete cantigas de amigo de Martín Codax” en Couceiro, Xosé L. & Fontoira, Lydia *Día das letras galegas 1998. Martín Codax, Mendiño e Johán de Gangas*, Universidade de Santiago, pp. 121-132.
- López Meirama, Belén (1997): *La posición del sujeto en la cláusula monoactancial en español*, Universidade de Santiago, Lalia, Serie Maior 7, Santiago de Compostela.
- Moreno Cabrera, Juan C. (1991): *Curso universitario de lingüística general*, Tomo I, Síntesis, Madrid.
- Regueira, Xosé L. (1998): “A construción causativa *fazer* + infinitivo na prosa galega medieval” en Kremer, Dieter (Coord.) *Home-naxe a Ramón Lorenzo*, T. II, Galaxia, Vigo, pp. 649-659.
- Rivas, Elena (1996): “Construcciones de objeto interno en castellano medieval. Intento de caracterización”, *Revista de Filología Románica*, 13, pp. 39-60.
- Rivas, Elena & Rodríguez Espiñeira, Mª José (1997): *La cláusula en castellano medieval: constituyentes funcionales*, Universidade de Santiago, Lalia, Serie Maior 5, Santiago de Compostela.
- Roca Pons, José (1965): “Le sujet et le predicat dans la langue Espagnole” *RLR*, XIX, pp. 249-255.
- Rojo, Guillermo (1978): *Cláusulas y oraciones*, Universidade de Santiago, *Verba* 14, Santiago de Compostela.
- Rojo, Guillermo (1979): “La función sintáctica como forma de significante”, *Verba* 6, Santiago de Compostela, pp. 107-151.
- Tesnière, Lucien (1969): *Éléments de syntaxe structurale*, Éditions Klincksieck, Paris, (Deuxième édition revue et corrigée. Nouveau tirage).
- Valentí Fiol, Eduardo (1987): *Sintaxis latina*, Bosch Casa Editorial, Barcelona, 11^a Ed.